

آزادی علمی، استقلال دانشگاهها و مسؤولیت پذیری اجتماعی

در کنفرانس جهانی آموزش عالی که به همت سازمان جهانی یونسکو در سال ۱۹۵۰ در شهر نیس، فرانسه برگزار شد، سه نکته اصلی مورد تأکید قرار گرفته که کلیه دانشگاهها ملزم به رعایت و بکارگیری آنها هستند:

● حق انتخاب و پیگیری یک موضوع علمی، صرف علمی بودن آن و ادامه تحقیقات مربوطه تا جایی که به کشف واقعیت منجر شود.

الف) تحمل عقاید مخالف و عدم مداخله سیاسی؛

ب) گسترش کمکهای مالی و معنوی در سطح بین‌المللی؛

ج) دانشگاهها به‌عنوان یک نهاد اجتماعی وظیفه تعمیم اصول مبتنی بر آزادی و عدالت، شأن آدمی و نیز وحدت رویه از طریق آموزش و پژوهش را برعهده دارند.

● علم به این مهم که در آینده، شاهد تحولات شگرفی در آموزش عالی خواهیم بود. در

طی این مدت، اشکال جدیدی از آموزش عالی نمود پیدا خواهد کرد.

تعداد دانشگاهها، اعضای هیأت علمی، دانشجویان و نیز جایگاه دانشگاهها در جامعه متحول شده و تکامل خواهند یافت.

ظهور اقتصاد جهانی به‌همراه خود ضررها و منافع در پی خواهد داشت و باعث مسؤولیت‌پذیری بیشتر در قبال ماهیت صرفاً عملی اقدامات و نیز تعهدات اصلی دانشگاهها در قبال جهانی‌گرایی، کثرت‌گرایی و انسان‌گرایی خواهد شد.

● می‌بایست پذیرفت که در قرن بیستم شاهد رشد ناهمگون مقوله‌ای همچون علم، پژوهش و نحوه توزیع آنها خواهیم بود. دانشگاهها وظیفه سنگینی در قبال جامعه بر عهده دارند و باید همواره سعی در ایجاد زمینه پیشرفتهایی در مقوله‌های فرهنگی، فنی، اقتصادی، اجتماعی و توسعه انسانی نمایند.

اکنون نوبت دانشگاههاست تا در پاسخ به بسیاری از مسائل و مشکلات اساسی سیاره زمین نظیر حفاظت از محیط زیست، ریشه‌کن ساختن فقر، خشونت و برخی تبعیضات اجتماعی، اقدامات مثبتی به عمل آورند. در مباحث کنفرانس جهانی آموزش عالی دانشگاه جایگاه خاصی دارد. شواهد موجود جامعه، حاکی از ضرورت ایجاد همسازي و هدایت جامعه به سمت تغییر و تحولات عمده است از قبیل:

● اثبات این حقیقت که توسعه انسانی و تعمیم مستمر دانش در گرو آزادی عمل در انجام‌دادن آزمایشها و پژوهش پیرامون موضوعات مرتبط به آن است. آزادی علمی و طرح استقلال عمل دانشگاهها را می‌توان از ملزومات اصلی این مهم به‌شمار آورد. در واقع می‌توان گفت که دانشگاهها به‌صرف دانش و موجودیت خود دانشگاه پیدا نشده‌اند بلکه برای منافع و سودی که به

بشریت و جامعه انسانی می‌رسانند و نیز مطلوبیت اجتماعی خاص خود، تأسیس شده‌اند.

● تأکید بر این مطلب که آزادی علمی نمی‌تواند باعث محدودیت در آزادی عمل دانشگاهها در زمینه تفحص و آموزش در یک مبحث خاص گردیده و آزادی عمل دانشجویان در یادگیری مطلب خاصی را نیز محدود نخواهد ساخت و این امر نیز، جزو مزایای آن به شمار نمی‌آید، بلکه جزیی از اصول اولیه و شرایط اصلی است که دانشگاهها را به‌عنوان یک نهاد آموزشی و تحقیقاتی مطرح نموده تک‌تک اعضای آن را ملزم به پذیرفتن مسؤولیتهایی نموده است که جامعه بر عهده این نهاد قرار داده است.

● توجه به این مطلب که ماده ۲۶ بیانیه جهانی حقوق بشر و مواد قانونی ۱۵ و ۱۳ منشور فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ملل متحد، صریحاً تصریح می‌کند که امکانات آموزش عالی باید به‌طور مساوی و بر مبنای شایستگی افراد، در اختیار آنها قرار گیرد و اهمیت تکامل شخصیت انسانی و تقویت احترام به حقوق بشر و آزادیهای اصولی و حفظ صلح را مورد تأکید قرار می‌دهد. این ماده همچنین تصریح دارد که باید به آزادی عمل در پژوهشهای علمی و ایجاد خلاقیت در مسیر مراحل پژوهش، احترام گذاشت.

● اشاره به این مطلب که جامعه بین‌المللی دانشگاهها به مناسبتهای مختلف در سالهای اخیر، اصول بنیادینی را که دانشگاهها بر مبنای آن تأسیس شده‌اند و نیز مبنای عملکرد آنها در جهت منافع عموم بوده مورد تأکید قرار داده است. (در این زمینه می‌توان به بیانیه‌های جهانی، Sienna, Lima, Bologna, Dar Es Salam, Kampala, Siania اشاره نمود).

البته، در تمامی بیانیه‌های مذکور، پیشنهادها و راهکارهایی برای بهبود وضعیت کارکنان آموزشی شاغل در مؤسسات آموزش عالی ارائه شده است. با فرارسیدن زمان برگزاری کنفرانس جهانی آموزش عالی کلیه اصول فوق مورد تأکید قرار گرفته و ملزومات اصلی در قالب یک قرارداد اجتماعی جدید شکل گرفته است و به تعریف مسؤولیتها، حقوق و تعهدات متقابل جامعه و دانشگاهها می‌پردازد تا از این طریق بتواند چالشهای هزاره جدید را مرتفع سازد:

۱- طرح استقلال دانشگاهها را می‌توان بر مبنای ضرورت تعیین میزان استقلال عمل دانشگاهها از مداخله عوامل خارجی تعریف کرد. دانشگاهها نیازمند نظارت و سازماندهی درونی، توزیع درونی منابع مالی، ایجاد فعالیتهای درآمدزا از محل منابع غیردولتی، استخدام اعضای هیأت علمی، ایجاد شرایط مناسب برای انجام دادن مطالعات و آزادی عمل در پژوهش و آموزش هستند.

۲- اصل آزادی دانشگاهی می‌تواند بر مبنای آزادی عمل اعضای جامعه دانشگاهی تعریف شود و این بدان معنی است که دانشمندان، استادان و دانشجویان ملزم به پیروی از دستاورد فعالیتهای پژوهشی هستند، که در قالب اصول اخلاقی، سطوح قابل قبول بین‌المللی به دور از هرگونه فشار خارجی انجام پذیرد.

۳- اختیارات دانشگاهها، تعهداتی را نیز به آنها تفویض می‌کند که این‌گونه تعهدات مسؤولیت افراد و دانشگاهها را در قبال نقش مورد نظر، بیشتر می‌کند. این مهم به دولت و جامعه مورد نظر بستگی دارد.

۴- آزادی علمی، تعهداتی را بر مبنای تخصص

هر یک از اعضا به آنها تفویض می‌کند تا به‌وسیله تحقیق، پژوهش و اشاعه نتایج حاصله از طریق آموزش و انتشار ماحصل تحقیقات به ارتقاء کیفی علوم و پیشرفت مرزهای دانش کمک کند.

۵- آزادی علمی در قبال جامعه دانشگاهی و افراد تعهد اخلاقی دارد مبنی بر اینکه در انجام دادن پژوهش و تحقیق و تعیین اولویتهای تحقیقاتی از عواملی استفاده کند که بر طبیعت و جامعه بشری تأثیر به‌سزایی داشته باشند.

۶- دانشگاه به سهم خود، متعهد به ارتقاء آن دسته از جوامعی است که نسبت به تعهدات جمعی خود وفادار هستند. از جمله مهمترین موارد تعهدات جمعی، می‌توان به حفظ کیفیت، رعایت اخلاقیات، انصاف، تحمل‌پذیری در برابر عقاید مخالف، تعیین و ارتقاء سطوحی که استادان مطابق با آنها به امر تدریس و پژوهش اشتغال می‌ورزند، روند انجام دادن محاسبات اجتماعی، بازنگری سازمانی و حفظ برتری در انجام خودگردانی سازمانی اشاره نمود.

۷- قدرتهای سازمانی و سهامداران خصوصی و دولتی نسبت به تعهدات خود مبنی بر جلوگیری از دخالتهای بیجا و ایجاد شرایط لازم وفادار هستند. البته، اعضای انجمن تخصصی و مؤسسات آموزش عالی ملزم به رعایت سطوح قابل قبول جهانی در اجرای طرح استقلال دانشگاهها و آزادی علمی هستند.

۸- قدرتهای سازمانی و سهامداران خصوصی و دولتی بویژه منافی که آنها بدان اشاره می‌کنند بر مبنای ماهیت تعهدات، شناخته می‌شود؛ زیرا تعهدات بر مبنای تخصص می‌باشد و انجام دادن آزمایش، تحقیق و پژوهش بر روی عقاید مورد قبول و منطقی

متعارف عامل اصلی پیشرفت علم و دانش محسوب می‌شود. و هرگونه ابراز عقیده‌ای، باید به تبعیت از دیدگاه‌های علمی صورت گیرد. البته، این عقاید اغلب اوقات مغایر با عقیده عموم است و گاهی اوقات نیز، عقاید فوق را غیر قابل قبول یا غیر قابل تحمل می‌خوانند.

۹- سازمانهایی که برای پیشبرد علم و دانش در جهت منافع خاصی، از مسؤولیت‌های خود، برای جایگزینی روابط قراردادی یا حمایت از خدمات ارائه شده از سوی دانشگاهها استفاده می‌نمایند باید آگاه باشند که ابراز اظهاراتی که مبتنی بر تحقیقات علمی است، نمی‌تواند مشاغل مربوطه و موجودیت اظهارات افراد را دچار مخاطره نماید چرا که افراد در انتخاب و ابراز عقاید، مختار هستند.

۱۰- پیشرفت علم و دانش از دانشگاهها سرچشمه می‌گیرد و نتایج مفیدی برای جامعه در پی خواهد داشت. باید مسؤولیت انتخاب و تعیین اولویتها را پذیرفت و آن را مستقلاً انجام داد.

جامعه باید نسبت به انجام دادن وظایف خود، در تهیه و تأمین وسایل مناسب برای به فرجام رساندن این فهم تا سرمنزل مقصود، آگاهی داشته باشد و منابع موجود را متناسب با انتظارات جامعه تنظیم و به

تعهدات بلندمدت خود، نسبت به حداکثر بهره‌برداری از امکانات موجود، پایبند باشد.

۱۱- هدف اصلی از اجرای طرح استقلال دانشگاهها و آزادی علمی، انتقال و پیشرفت دانش روز است. دانش یک پدیده جهانی است و دانشگاهها از طریق دانش عملاً به تعهدات خود، در قبال جامعه عمل می‌کنند. بر همین اساس نیز است که جوامع، فرهنگها، مناطق و ملتها همگون با دانشگاهها و شرایط حاکم پدید می‌آیند، زیرا تحت شرایط خاصی مسؤولیتها به افراد تفویض می‌شود و با بکارگیری ابزارها و دستورات عملهای خاصی مسؤولیتها را پذیرفته و به تعهدات خود عمل می‌کنند.

۱۲- مسؤولیت‌های تعیین شده برای ایجاد یک جامعه ملی، فراتر از مرزهای فیزیکی و مادی کنونی است. از ابتدای امر، دانشگاهها همواره مدعی به انجام رساندن تعهدات معنوی و فکری خود، نسبت به اصولی نظیر جهان گرایی بوده و از اصول بین‌المللی نیز طرفداری نموده‌اند. در حالی که طرح استقلال دانشگاهها و آزادی علمی در طی دوران شکل‌گیری جوامع ملی و تاریخی تکامل یافته است. دانشگاهها برای خدمت به جامعه جهانی، باید طرح استقلال دانشگاهها و آزادی علمی را، از

اصول اولیه و شکل سنتی آن به قرارداد اجتماعی نوینی تبدیل کند. چنین قراردادهایی می‌تواند به ارتقای ارزشهای والای انسانی کمک نماید و انتظارات جهانی را که مرزهای جغرافیایی آن به سرعت در حال از بین رفتن است، برآورده سازد.

۱۳- در زمینه همکاریهای بین‌المللی می‌توان گفت که اعمال طرح استقلال دانشگاهها و آزادی علمی از جانب بعضی افراد، نباید باعث استیلا فکری و ذهنی بردیگران شود بلکه این امر باید به عنوان ابزاری کارآمد و موثر در جهت تقویت اصول کثرت‌گرایی، تحمل‌پذیری و همبستگی دانشگاهی در بین مؤسسات آموزش عالی، استادان و دانشجویان مورد استفاده قرار گیرد.

۱۴- پیچیدگی و اهمیت روابط و تعهدات بین جوامع و دانشگاهها همواره افزایش می‌یابد به همین ترتیب آرزوی ایجاد یک منشور جهانی معتبر، در ارتباط با حقوق متقابل و تعهداتی که باعث نظارت بر روابط بین جوامع و دانشگاهها خواهد شد، قوت می‌گیرد. در همین زمینه می‌توان به سازوکارهای هشداردهنده کنونی و کاربرد آنها اشاره کرد.

منبع:

newsletter, 4,(4),pp 1-3 (Sept.1998).

